

DITABA TŠE DI AKARETŠAGO

Mmušo o lwantšha go dutla ga meetse

Chris Bathembu

Cynthia Ncapayi wa Port Elizabeth, Kapa Bohlabela, o ile a tšhoga ge tšhupamolato ya gagwe e bontšha gore o kolota tšhelete ya go feta R70 000. Ncapayi ke mma yo a hlokometšego lapa a le tee yoo a golago ka fase ga R200 000 ka ngwaga. O tseba gore bana ba gagwe ba babedi e ka se be bona ba hlotšego gore tšhupamolato e be godimo a lebeletše le gore ga a na kisara, šawara goba pafo.

Ge go nyakišišwa go utollotšwe gore Ncapayi e be e le motšwasehlabele wa go dutla ga meetse moo e lego bothata metsesetoropong ye mentši mo Afrika Borwa. Bontši bja baagišane ba gagwe ba begile ditiragalo tša ditšhupamolato tša meetse tše di lego godimo mo dikgweding tša kgauswi gomme tše di be di amanywa le diphaephe tša meetse tša go dutla le dithepe tša go robega.

Ngwaga le ngwaga, Afrika Borwa e lahlegelwa ke tekano ya R7 bilione ka baka la go dutla ga meetse gomme tahlegelo yeo e bitša naga tšhelete ye ntši. A ke meetse ao a ka bego a šomišitšwe ke dimilione tša malapa ao a se nago phihlelelo ya ditirelo tša motheo go swana le meetse le tlhwekišo.

Eupša lenaneo le lefisa la go boloka meetse leo le dumeletšwego ke Kabinete go letetšwe gore le boloke dimilione tša dilitara tša meetse ao a senyegago. Mopresidente Zuma o thakgotše lenaneo la Twantšho ya go Dutla ga Meetse ka Port Elizabeth kgauswinyane gomme se se tla dira gore go bonwe bašomi ba matsogo, bommaditsela ba meetse le boradipompo ba 15 000 ba lokiša dipompo le diphaephe tša go dutla mo ditikologong tša bona bjalo ka karolo ya go godiša pabalalo ya meetse.

Go letetšwe gore lenaneo le tšeye paka ya mengwaga ye mehlango gomme bafsa ba 15 000 bao ba se nago mošomo ba tla hlahlwa mo dikarolong tše tharo, e lego bommaditsela ba meetse, bašomi ba matsogo le boradipompo. Se ke go netefatša gore Lekala la Meetse le Tlhwekišo la Afrika Borwa le tlabelewa ka palo ya bašomedi ba mabokgoni le maatla a go fokotša tahlegelo ya meetse mo nageng.

Tona ya Meetse le Tlhwekišo Nomvula Mokonyane o šetše a thwetše Rand Water go tsenya tirišong protšeke ya Twantšho ya go Dutla ga Meetse.

“Mo Polelong ya gagwe ya Maemo a Setšhaba, Mopresidente Jacob Zuma o tšweleditše go tshwenyega ka meetse ao naga e a lahlegelwago ka baka la mananeokgoparara a kgale ao a nago le dithepe tša go dutla. Re na le gape meetse ao go se nago yo a tšea go maikarabelo a wona ao go sa tšebjago gore ke a ma kaakang.

Mopresidente Jacob Zuma, o bonwa mo le Tona ya Kgoro ya Meetse le Tlhwekišo Nomvula Mokonyane, o thakgotše lenaneo la go boloka meetse leo le tla hlaloga dibaka tša tlhahlo go dikete tša bafsa.

O kgopetše kgoro gore e tsene taba ye ka bogare,” gwa realo Tona Mokonyane.

“Lenaneo la Twantšho ya go Dutla ga Meetse le ka se boloke fela meetse eupša le tla fa dikete tša bafsa ba Afrika Borwa dibaka tša mešomo tšeo di swarelelago ka tsela ya bošomi, boradipompo le dihlopha tša meetse tšeo di tla šomago ka mebasepaleng yeo e hlaotšwego,” a realo.

Tlhahlo e tla dirwa ka dikarolo moo karolo ya mathomo e tla gokago bafsa ba 3 000 gomme gwa latela baiuthuti ba 5 000 karolong ya bobedi gomme baiuthuti ba 7 000 ba tla tlahlwa karolong ya boraro ka ngwaga wa ditšhelete wa 2017/18.

Ge a bolela kua Port Elizabeth, moo lenaneo le thakgotšwego semmušo, Mopresidente Zuma o rile dihlopha tša meetse di tla lokiša, tša kaonafatša le go lokela tše difsa. Ba tla šoma mebasepaleng go phatlalala le naga.

“Molaetša wa rena wo mogolo go lena ke gore re swanetše go boloka meetse. Meetse a na le magomo, ge re sa a hlokomelwe re tla a

loba. Ka moka re bona meetse a dutla gohle mo mekgotheng le ka gae ka dithepe le diphaephe tše di dutlago.

“Ditahlegelo tše di direga gape ka mekgwa ye mentši go swana le mananeokgoparara a ka fase, didirišwa tša phošo gape tša go se hlokomelwe gabotse le mananeokgoparara a kgale,” gwa realo Mopresidente.

Mebasepala e šetše e šoma ka diprotšeke tše dikgolo tša go mpshafatša mananeokgoparara kudu diphaephe tše di dutlago. Protšeke ya Twantšho ya go Dutla ga Meetse e tla kaonafatša seo Kgoro ya Meetse le Tlhwekišo le mebasepala e swaraganego le sona, go lokiša diphaephe tše di robegilego le mananeokgoparara a mangwe, a realo.

Mmušo o beetše thoko R680 milione mo ngwageng wo wa ditšhelete. Tona Mokonyane o re mebasepala ya dilete ye 27 mo nageng e be e le maamong a go se kgahliše go lebeletšwe bontši bja meetse

“Go šoma mmogo le diboto tša meetse, re tla hlahlwa bafsa, ra ba fa tumelosemmušo ka

di-SETA gomme ba tla bewa dibotong tša rena tša go fapana, gomme seo se tla re thuša ka bašomedi,” a realo.

O okeditše gape ka gore bafsa ba tla bewa gape mebasepaleng ya dilete moo thušo e hlokegago.

Ratoropo wa Nelson Mandela Bay Danny Jordan o re Toropokgolo ya Nelson Mandela, yeo e akaretšaga mebasepala ya Port Elizabeth, Uitenhage le ya Despatch, e be e le dilete tša go hloka meetse.

“Re na le tlhohlo ye kgolo, ke ka baka leo re tšerego sephetho sa go boloka meetse bjalo ka mothopo wa motheo wa toropokgolo ye. Re thabile kudu ka ge Mopresidente a le mo go thakgola twantšho ye,” gwa realo Jordan.

“Mo lefelong la rena bjalo ka toropokgolo, re swanetše go bolela ka taba ya go dutla ga meetse. Ditšhupamolato tša godimo tšeo batho ba di hwetšago ga se ka baka la tšhomišo ya bona ya bošaeledi ya meetse eupša ke go palelwa ga mebasepala go šogana le go dutla ga meetse,” a realo.

BOLOKA MEETSE: GO THOMA KA WENA

Ngwaga le ngwaga mmušo o lahlegelwa ke dibilione tša diranta ka lebaka la go dutla ga meetse le ge go na le lenaneo le le thakgotšwego go šogana le se, go šetše go rena go boloka le go feta peleng lerothi le lengwe le le lengwe la meetse.

Go boloka meetse go bohlokwa go tikologo. Go thuša naga go šogana le go hlokega ga meetse gomme go ka boloka tšhelete ya gago. Vuk'uzenzele e go tlišetša ditemošo tšeo o ka bolokago meetse ka gona.

MEKGWA YA GO BOLOKA MEETSE KA GAE

- Tswalela thepe ge o hlapa sefahlego, meno le ge o kota.
- Ge o nyaka go hlapa, o se ke wa tlatša pafo. Go hlapa ga tee ka pafo go ka tšea dilitara tša gare ga 80 le 150 tša meetse.
- Diketlele di se tlatšwe go fihla ma-

gomong eupša ka meetse ao a lekane go ao o a hlokega fela. Se se tla fokotša tšhupamolato ya mohlagase.

- O se ke wa tlatša kudu ditšhelo tša go swana le dipitša tša go apea, ka ge se se ka dira gore o šomiše mohlagase wo montši go tutetša meetse.
- Lokiša ntlwana ya boithomelo ya go dutla meetse e sego bjalo e ka senya meetse a go fihla go dilitara tše 100 000 ka ngwaga o tee.

- O se ke wa folaša ntlwana ya boithomelo le ge go sa hlokege. Lahla dithišu, dikhunkhwane le ditšhila tše dingwe ka seolatlakaleng gona le ka ntlwaneng ya boithomelo. Nako le nako ge o folaša ntlwaneng ya boithomelo, o šomiša dili-

tara tše 12 tša meetse.

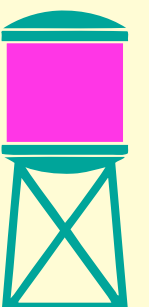
- Šomiša “meetse a masehla” - meetse ao a šomišitšwego go tšwa dipafong, metšheneng ya go hlatswa le methopo ye mengwe ya go boloka – go folaša ntlwaneng ya boithomelo.

- Šomiša kgamelo go na le lethopo go hlatswa koloi ya gago. Ge o swanela ke go šomiša lethopo, šomiša kgašetšo yeo e ka tswalelwago ge o dutše o gaša koloi.
- Balemi ba swanetše go netefatša gore ba bea dibolaya dikhunkhwane tša mpholo kgole le methopo ya meetse le megobeng.
- O se ke wa šomiša dinoka goba lekoriba la nako bjalo ka lefelo la boithomelo.
- **Ge o bona nako a šilafatša meetse, leletša Blue Scorpions go 0800 200 200.**

MEKGWA YA GO BOLOKA MEETSE KA SERAPANENG

- Nako le nako nwešetša dimela tša gago e sa le mesong goba bošego, ge dithemperetšha di fodile. Gare ga 10:00 le 15:00 motho a ka lahlegelwa ke 90% ya meetse ka go moyafala.
- Nako le nako ge o apea mae ka dikgopo, boloka meetse ao go nwešetša dimela tša gago tša ka ntlong. Di tla hloga ka diphepo tša go tšwa kgapetleng.
- O se nwešetše dirapana nako le nako, eupša nwešetša gabotse. Go šomiša lethopo go nwešetša serapana go ka šomiša meetse a mantši a go lekana le dilitara tše 30 tša meetse ka motsotso.
- Meetse a go tšwa tlhakeng a ka bolokwa ka ditankeng go nwešetša dirapana

Mothopo: Kgoro ya Meetse le Tlhwekišo

DITABA TŠE DI AKARETŠAGO

Thandeka Ngobese

Angelina Masuku wa mengwaga ye 41, go tšwa KwaHlabisa, leboa la KwaZulu-Natal, ke mohlala wa gore go šoma ka maatla le boikgafu ke yona metswako ya go dira gore toro ya gago e be nnete.

Ka ntle ga thuto ya semmušo Masuku o šomiša bokgoni bjoo a ithutilego bjona e sa le yo mo nnyane go dira diroto tša diaparo, ditulo, diswantšho tša mabotong, mapokisi a dibenyabenyane, ditafole tša gare le diroto tše dikgolo. Ditšweletšwa di romelwa Atlanta ka Amerika le ka Disneyland

O hlahlala gape basadi bao ba sa šomego le bafsa go ba thuša go fepa malapa a bona.

Masuka o boditše Vuk'uzenzele gore papagwe o hlokošetše ge a le go Kreiti ya 10. Mmagwe o ile a palelwa ke go mo lefela gore a tšwelele ka sekolo gomme a gapeletšega go tlogela sekolo. O dutše le mmame wa gagwe yoo a mo rutilego go dira diroto ba šomiša mohlare wa bamboo, a sa tsebe gore tšatši le lengwe ditšweletšwa tša gagwe di tla nyakwa lefaseng ka moka.

“Ke rutile gape baratho baka ba basetsana ba bane le bana baka bokgoni bjoo mmame a nthutilego bjona. Re abela khamphani ya tiroatla ya Ilala dilogwa go tšwa Hluhluwe.

Ka 2006 ke kgokagane le Senthara ya Bokgabo ya Seafrika ye e lego Durban. Ba ile ba rata mošomo wa rena gomme ra thoma go ba abela le bona. Senthara ya Bokgabo ya Seafrika e mpuletše mabati ka moka gomme ya nthuša go tsenela Phadišano ya Lekgotla la Tiroatla. Ke thopile sefoka sa pele le sa bobedi sa mošomo wo ke o išitšego gomme ka tloga le R50 000,” a realo.

Mabati a mangwe ke moka a mmulelega gomme a thoma go hwetša ditaletšo go tšwa Germany, Italy le dinaga tše dingwe go bontšha mošomo wa gagwe. Ka 2008 a kgokagane le Mokgatlo wa Tšweletšopele ya Dikgwebo tše di Nnyane go mo thuša go bula khamphani. Ga bjale o abela South African Lifestyle Hub kua Atlanta le Disneyland ka diroto tša go feta tše 200 ka kgwedi.

Motlatšatona wa Kgoro ya Tšweletšopele ya Dikgwebo tše di Nnyane Elizabeth Thabethe o butše semmušo lefelo la dipontšho la sa ruri la Afrika Borwa kua Atlanta ka 2013,

Go šoma ka maatla go a lefa

Angelina Masuka (ka pele) le sehlopha sa gagwe seo se mo thušago go phethagatša tumelano ya gagwe ya Disneyland.

Angelina Masuku le se sengwe sa ditšweletšwa tša gagwe.

go thuša go godiša ditšweletšwa tše di dirilwego mo gae le go sepediša phihlelelo mebarekeng go bakgabišo bao ba sa tsebegego le batsebakgwebo bao ba golago. Tirišano le Kgoro ya Bokgabo le Setšo, ka fase ga taolo ya Motlatšatona Rejoice Mabudufhasi, o bone batsebatiroatla ba gae ba fihlelela thekgo ye kgolo yeo e netefatšago gore ba hwetša thekgo ye ba e nyakago go fihlelela mebaraka ya boditšhabatšhaba.

Masuku o bolela gore kua Atlanta ditlhokwa tšeo ba di thokago di dirwa ka kataloko yeo e romelwago go badirelwa le gore o na le basadi ba 25 bao ba mo thušago.

“Ge ke se na go lefšwa ke ba fa tšhelete ya dirotwana tša bona tšeo ba di tlišitšego.

Ga bjale ke šomana le tumelano le United Kingdom. Ke tlo hloka batho ba bangwe go nthuša gore ke iše thomelelo yeo ge e

dumeletšwe,” a realo.

Masuku o re o dira diroto a šomiša bamboo, yeo a e pentago ka ditšweletšwa tša tlhago.

“Ke kgolwa gore ge re dira ditšweletšwa tša rena go ba tša tlhago re hwetša badirelwa ba bantši,” a realo.

Keletšo ya Masuku go batsebakgwebo ba bangwe e bonolo.

O se ke wa tšhoga go thoma kgwebo. Thuto ga se ya swanela go ba lepheko. Ga ke na thuto ya semmušo eupša ke kgona go ya moše wa mawatlle gomme ka dira ditumelano tša kgwebo. O se ke wa tšhaba go kgopela dikeletšo, di tla go matlafatša,” a realo.

Masuku o re yoo a nago le kgahlego ya mabokgoni a go dira diroto a ka mo emeilela go angelina.masuku@gmail.com goba a leletše 072 109 9329.

Bafsa ba hwetša tharollo ya go seketša mohlagase

Noluthando Mkhize

Go na le palo ye kgolo yeo e golago ya bafsa ba Afrika Borwa bao ba hwetšago ditharollo tša go šogana le mathata a leago ao ba a hwetšago ba lebane le wona tšatši le lengwe le le lengwe.

Yo mongwe wa bona ke Luthando Msomi wa mengwaga ye 23, go tšwa Umlazi kua Durban, KwaZulu-Natal. Msomi o tšile ka kgopolo ya setofo se se nnyane, seo e lego tsela ye nngwe yeo o ka e šomišago sebakeng sa go šomiša mogkwa wa mollo wa fase gomme ga se šomiše gase goba mohlagase.

Setofo se se nnyane se šomiša mollo wa dikgong fela go swara kgabo ya go apea gomme sa netefatša gore se swerwe ka polokego.

“Ke lemogile gore batho bao ba dulago mekhukhung ba šomiša mogkwa wa mello ya fase, woo o sa bolokegago. Nakong ya marega go na le ditiragalo tša go swa ga mekhukhu, moo ditiragalong tše dingwe di hloago ke mello ya fase.”

“Ke be ke nyaka go hwetša tharollo ya bothata bja maAfrika. Ke be ke nagana gore nka tšweletša setofo. Ke ka moo kgopolo ya ka e thomilego ka gona.

Ka ge Afrika Borwa e itemogela ditlhohlo tša mohlagase, Msomi o re go tšwa go maAfrika Borwa, kudu bafsa, go hwetša ditharollo.

Kgopolo ya gagwe ya setofo se se nnyane ke mogkwa wo mongwe wo o ka šomišwago nakong ya go kgaotšwa ga mohlagase.

Setofo se se nnyane se kaonafaditšwe go tšwa kgopolong yeo e šetšego e le gona, le ge go le bjalo, phapano ke gore ga se šomiše gase.

“Dimmotlolo tše dingwe tša go swana le setofo se se nnyane se ke tša theknolotši ya godimo. Ke be ke nyaka go lebelela kgopolo ya boleta yeo e tla šomelago maAfrika Borwa.”

Kgopolo ya go dira setofo e tšile ka 2013, ka fase ga kgwebo ya Msomi ya Dikgwebo tša Iziko.

“Setofo se dirilwe ka kane ya pente ya dilitara tše hlano, ya tšhempara ya setala yeo

Luthando Msomi ka setofo se se nnyane sa gagwe.

e momagantšwego. Re bea legong ka kaneng ya pente go thoma mollo. Mollo le muši di ya godimo, e dira gore go bolokege ka gore mollo o ka kaneng. Pitša e dula godimo ga kane.”

Msomi, woo e lego mohlankedi wa dikgokagano Karolong ya Dikamano tša Tirišano Yunibesithing ya KwaZulu-Natal (UKZN) le moithuti wa maloba mo institušeng yeo, o re o amogetše thušo ye kgolo go tšwa dikgorong tša ka yunibesithi go dira setofo.

“Ke rerišane le baithuti go tšwa boentsenere le dikgoro tše dingwe ka UKZN bao ba thušitšego go tšweletša setofo se se nnyane go ba setšweletšwa sa nnete.”

Ge setofo se se nnyane se fetšwa go dirwa Msomi a thoma go rekiša setšweletšwa ka R120.

“Se se dirilwe legatong la pele la go dira setofo se se nnyane. Ke be ke nyaka go leka mmaraka go bona ge batho ba ka se reka. Se amogetšwe gabotse. Ra ya mabenkeleng a magolo go lekola ge ba ka ba le kgahlego ya go se rekiša gomme ra hwetša karabo ye botse.”

Msomi gape ke mothopasefoka wa Phadišano ya Bafsa ka Kgwebong ya Inkunzi Isematholeni le tša Dipanka tša Ithala tša 2014/15.

Panka ya Ithala ke lekala la mmušo wa profense.

“Ke ile ka tšhoga ka ge ke thopile sefoka. Ge ke thoma kgwebo ke be ke se a lebelela dipoleo. E be e le ka ntlha ya gore re na le bothata le gore re ka bo rarolla bjang. Bjalo ke e šomiša go hwetša dipoleo tša yona, tšeo di kgahlišago.”

O re o be a sa tšweletša setofo se se nnyane a nyakišiša ge e le gore setofo se se nnyane se na le kotsi maphelong le go leka gore setšweletšwa se dumelelwe ke Biro ya Maemo ya Afrika Borwa (SABS) go rekišwa semmušo.

Thuli Galelekile, molaodi wa karolo ya dikgokagano le papatšo ka Pankeng ya Ithala, o re Msomi o tla thušwa ka thuto ya tirišo, tšweletšopele ya peakanyo ya kgwebo le go thekga kgopolo ya kgwebo ka tšhelete.

Phadišano ya Bafsa ka Kgwebong ya Inkunzi Isematholeni ke kgopolo yeo re tšhepago gore ke mathomo a botsebakgwebo gare ga batho ba bafsa. Ke protšeke ye e thomilego go šogana le kgopolo ya kgwebo ya tšweletšopele gare ga bafsa bao ba sa šomego go ya ka nepišo ya yona ya dikgopolo tše difsa ka diekonomi tše di amanago le tikologo.”

Mosomi o re dithulaganyo tša gagwe tša ka moso di akaretša go thoma ka botsebakgwebo bja leago le poelo ya nako ka botlalo.

“Ga bjale ke leka go kgoboketša letlotlo le go hwetša moeletši wa kgwebo. Go seketša mohlagase go pele mo Afrika Borwa. Go bohlokwa go boloka mohlagase gomme wa hwetša ditharollo tša mekgwa ya mohlagase mo diekonoming tše di amanago le tikologo,” a tlaletšwa.

Polokego pele

Ge naga e lebeletše mekgwa ye mengwe yeo e ka šomišwago go apea goba go ruthufatša magae go seketša mohlagase, Vuk'uzenzele e go tlišetša ditemošo gore o bolokege ge o šomiša parafene le/goba gase. Ge o šomiša parafene:

- Nako le nako swara parafene ka tlhokomelo ye kgolo kudu, ka ge e na le mpholo gomme e ka fiša letlalo la gago le ge e se ya khurumelwa gabotse.
- O se ke wa tlogela didirišwa tša parafene di se a hlokomelwa. Go tšea fela motsotswana gore moya, seruiwa goba ngwana a thule lebone goba setofo.
- Netefatša gore didirišwa tša parafene di mo go lego bopapetla gape go tiile.
- O se ke wa bea lešela ka fase ga sedirišwa sa parafene. Ngwana goba seruiwa se ka le goga gomme lešela la swa, la oketša mollo.
- Nako le nako e ba le kgamelo ya lešabašaba kgauswi ge o šomiša sedirišwa sa parafene. Meetse a ka se time mollo wa parafene gomme se se ka dira gore dilo di befele pele ka go phatlalatša kgabo.

Naa o ka swara bjang gase ka polokego:

Sepediša selintara se emeletše, e sego se robetše ka lehlokore.

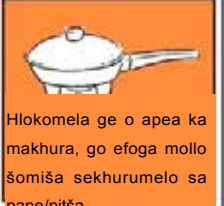
Se šomiše lefelong leo go tsenago moya.

Go e tšuma, thumaša pele ke moka o bulele gase.

Bea pitša mo seapeing gabotse.

Hlokomela ge o apea ka makhura, go efoga mollo šomiša sekhurumelo sa pane/pitša.

Ka morago ga go apea tswalela o tiše.

Nkgelela ge e le gore go na le gase ye e dutlago

Mothop: www.total.co.za